

В. І. Баратюк, О. В. Лазоренко, С. О. Каштелян

ПОГЛЯДИ НА ФОРМУВАННЯ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДІЛЯНЦІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

На основі аналізу досвіду здійснення оперативно-службової діяльності підрозділів охорони державного кордону, а також нормативно правових документів щодо побудови охорони державного кордону узагальнено зміст поняття «побудова оперативно-службової діяльності». Практичне наповнення цього поняття реалізовано такими складниками: недопущення незаконної зміни проходження державного кордону; забезпечення дотримання режиму державного кордону; забезпечення контролю за додержанням прикордонного режиму на прикладі змістового відображення основної функції прикордонного відомства – охорони державного кордону. Обґрунтування деталізації окремих складників оперативно-службової діяльності підрозділу охорони державного кордону розкриває послідовність побудови цієї діяльності з огляду на її змістову складність. Запропоновано методика побудови оперативно-службової діяльності на ділянці підрозділу охорони державного кордону. Наукова новизна методики полягає в узагальненні послідовності роботи начальника підрозділу охорони державного кордону з протидії правопорушенням із прикордонних питань. Застосування методики створить умови для доцільного використання сил і засобів підрозділу охорони державного кордону, дасть змогу підвищити оперативність роботи відповідних керівників і повніше враховувати чинники, що впливають на результати оперативно-службової діяльності підрозділу.

Ключові слова: побудова, оперативно-службова діяльність, підрозділ охорони державного кордону, ділянка відповідальності.

Постановка проблеми. Умови функціонування Державної прикордонної служби України та її підрозділів, а також низка змін у нормативно-правовому забезпеченні їх діяльності змістили акценти деяких понять, що існують для означення службових процесів у прикордонному відомстві. Через збільшення кола завдань Державної прикордонної служби України, її участь у відбитті збройної агресії російської федерації гостро постало питання раціонального використання сил і засобів підрозділів охорони державного кордону, які охороняють державний кордон України поза районами бойових дій.

Не викликає сумніву твердження, що ефективність виконання завдань залежить від якісного планування процесу діяльності. Так, доцільне використання сил і засобів підрозділу охорони державного кордону переважно залежить від здатності начальника прикордонного підрозділу вміло вибудувати його оперативно-службову діяльність. Потребує певного уточнення поняття «побудова оперативно-службової діяльності», а також обґрунтування послідовності побудови оперативно-службової діяльності підрозділу охорони державного кордону з її деталізацією, що становитиме основу методики побудови оперативно-службової діяльності на ділянці відповідальності підрозділу охорони державного кордону. Саме це й визначає практичну значущість дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації і планування оперативно-службової діяльності розглянуто в публікаціях кола науковців. У межах нашого дослідження становлять інтерес наукові пошуки А. Братка [1], зокрема його концепція планування оперативно-службової діяльності в Державній прикордонній службі України, що ґрунтується на поєднанні підходів до планування на основі результатів, спроможностей і бюджетного планування. Порядок роботи органів управління органу охорони державного кордону під час організації оперативно-службової діяльності розглянуто в роботі Ю. Івашкова, О. Глузданя, В. Вичавки [2]. Окремі аспекти побудови оперативно-службової діяльності на ділянці підрозділу охорони державного кордону висвітлено в нормативно-правових документах [3–6]. У дослідженнях, проведених раніше, автори статті також опосередковано приділяли увагу проблематиці дослідження [7, 8, 9]. Однак детальний розгляд окремих питань побудови оперативно-службової діяльності на ділянці підрозділу охорони державного кордону в умовах сьогодення потребує подальшого вивчення й удосконалення, що підтверджує актуальність і практичну значущість вибраної теми.

Метою статті є уточнення змісту поняття «побудова оперативно-службової діяльності», його практичного наповнення, обґрунтування послідовності побудови оперативно-службової діяльності

підрозділу охорони державного кордону з її деталізацією, а також розроблення методики побудови оперативно-службової діяльності на ділянці підрозділу охорони державного кордону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення мети дослідження вбачається важливим розглянути зміст поняття «побудова оперативно-службової діяльності (ОСД)». Для порівняння звернемося до Бойового статуту сухопутних військ Збройних Сил України (ЗСУ) та Інструкції з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України (ДПСУ).

Бойовий статут визначає поняття «бойовий порядок» як шиккування підрозділу для ведення бою [6]. Таке тлумачення пов'язане з умовами виконання завдань підрозділом ЗСУ, серед яких необхідно виділити, на наш погляд, головну умову – виконання завдання одночасно всім складом підрозділу у сталих і визначених формах тактичних дій військ, де складові підрозділу шикуються у визначеному Бойовим статутом порядку. Другий документ формулює поняття «побудова охорони державного кордону» як доцільне розташування наявних і доданих сил та засобів по напрямках, районах, пунктах пропуску через державний кордон, ділянках відповідальності, районах і секторах [4].

Обидва визначення начебто мають змістову спільність, але це на перший погляд. Розглянемо їх відмінності і схожість. Так, бойовий порядок завжди формуватиметься відповідно до рішення старшого командира під впливом умов обстановки, а побудова охорони державного кордону формується у відповідь на вимоги обстановки. Проте за певних умов, коли підрозділ охорони державного кордону (ПОДК) буде припиняти озброєні провокації, здійснювати заходи з ліквідації диверсійно-розвідувальних груп противника, виконувати інші завдання, що потребують безпосереднього ведення бойових дій [6, 7, 9], формуватиметься бойовий порядок згідно з Бойовим статутом сухопутних військ ЗСУ.

Отже, поняття «побудова охорони державного кордону», на наш погляд, не завершене, оскільки в ньому не проглядається мета «побудови», тобто не відображено зміст функцій, покладених Законом України «Про Державну прикордонну службу України» [3] на прикордонне відомство. Аналіз цього Закону у визначенні «побудова охорони державного кордону» виявив ще одну суперечність. Так, відповідно до ст. 2 однією з основних функцій ДПСУ є «охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах щодо недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму», що можна трактувати як поняття «охорона державного кордону». Однак таке тлумачення не враховує цілком функцій, зазначених у частині 1 ст. 2 Закону України «Про Державну прикордонну службу України», що визначає зміст оперативно-службової діяльності. Поняття «охорона державного кордону» не охоплює таких функцій:

- здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;

- охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;

- участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів;

- участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом;

- координація в мирний час діяльності утворених відповідно до законів України військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України [3].

Таким чином, можемо зробити висновок, що зміст поняття «побудова охорони державного кордону» не є повним. Тому пропонуємо використовувати поняття «побудова оперативно-службової діяльності», яке повніше охоплює функції прикордонного відомства. Відтак постає питання щодо формулювання змісту запропонованого поняття.

Академічний тлумачний словник української мови поняття «побудова» визначає як «розміщення, взаємне розташування частин чого-небудь» [10]. З огляду на діяльність прикордонних підрозділів побудову оперативно-службової діяльності прикордонного загону (ПРИКЗ) і ПОДК пропонуємо розглядати як сплановане доцільне розташування сил і засобів ПОДК на рубежах, у районах, на маршрутах і пунктах пропуску через державний кордон на ділянці відповідальності ПРИКЗ, ПОДК, що забезпечує виконання функцій ДПСУ та своєчасне запобігання, виявлення і припинення правопорушень, протидію яким віднесено до компетенції ДПСУ.

Обґрунтовуючи доцільність застосування такого поняття, зазначимо, що спланованість розташування сил і засобів вказує на відповідність побудови ОСД викликам обстановки, у якій функціонує прикордонний підрозділ, а також на спроможність підрозділу оперативно реагувати на зміни в обстановці. Розташування сил і засобів ПОДК здійснюється в місцях найімовірнішого виникнення правопорушення. А задля підвищення успішності виявлення правопорушення та його припинення розташування сил і засобів слід планувати, ураховуючи наявні прикордонні інженерні споруди. Таким чином, запропоноване поняття «побудова ОСД» є доцільним і дає змогу забезпечити виконання вимог Закону України «Про Державну прикордонну службу України». Воно відповідає незмінним принципам існування прикордонної системи, де правопорушення, що становлять загрозу порушення режиму державного кордону в бік суміжної країни, мають бути припинені від зовнішньої межі контрольованого прикордонного району до зовнішньої межі прикордонної смуги, а правопорушення, які є загрозою порушення режиму державного кордону в бік нашої країни, повинні припинятися від лінії державного кордону до зовнішньої межі прикордонної смуги.

Виникають певні питання. Яким чином перейти від теорії до практичної реалізації наведеного положення? Якими практичними заходами його втілювати? Для вирішення цих питань розглянемо один зі складників ОСД: охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження державного кордону, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму [3]. Розділимо цей складник на елементи.

Перший елемент – недопущення незаконної зміни проходження державного кордону. Він реалізується на ділянці відповідальності ПОДК виконанням прикордонними нарядами низки завдань:

- огляд стану і місць розташування прикордонних знаків, установлених для позначення державного кордону на місцевості, огляд смуги кріплення прикордонних знаків (прикордонної просіки);
- спостереження за режимом прикордонних річок, озер, інших водойм із метою своєчасного виявлення зміни русла річок, обрисів берегів;
- спостереження за станом обрису берегів українських островів і прикордонних островів на прикордонних річках, озерах, інших водоймах;
- виявлення на суміжній території озброєних військових і не військових формувань, про дії яких не повідомлялося;
- виявлення на суміжній території дій, які в подальшому можуть вплинути на незаконну зміну проходження державного кордону на місцевості;
- виявлення різних робіт, промислової та іншої діяльності на державному кордоні, які в подальшому можуть вплинути на незаконну зміну проходження державного кордону на місцевості;
- припинення провокацій, відбиття збройних вторгнень військових і не військових формувань, які в подальшому можуть вплинути на незаконну зміну проходження державного кордону на місцевості.

Другим елементом є забезпечення дотримання режиму державного кордону. Він так само реалізується шляхом виконання прикордонними нарядами низки певних завдань:

- забезпечення перетину державного кордону в установленому законодавством порядку;
- запобігання, правопорушенням, пов'язаним із перетином державного кордону, їх виявлення та припинення;
- догляд за українською частиною прикордонних знаків, установлених для позначення державного кордону на місцевості, відповідно до вимог міжнародних договорів (угод);
- очищення смуги кріплення прикордонних знаків (прикордонної просіки);
- забезпечення спостереження за повітряним простором і виявлення перетину державного кордону літальними апаратами та іншими технічними засобами поза повітряними коридорами і з порушенням установлених правил;
- спостереження за українськими та іноземними невійськовими суднами і військовими кораблями з метою виявлення порушень установлених правил їх перебування у територіальному морі та внутрішніх водах України, за заходженням іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води та порти України і перебуванням у них;
- спостереження за проведенням різних робіт, промислової та іншої діяльності на державному кордоні, у територіальному морі і внутрішніх водах України.

Третій елемент полягає в забезпеченні контролю за додержанням прикордонного режиму. Він передбачає виконання прикордонними нарядами низки таких завдань:

– перевірка документів у громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які в'їжджають, перебувають і пересуваються в межах прикордонної смуги та контрольованого прикордонного району;

– огляд транспортних засобів і перевірка номерів їх агрегатів;

– контроль за експлуатацією дорожніх знаків: «Прикордонна смуга», «В'їзд заборонено»;

– контроль за в'їздом і перебуванням у місцевості між державним кордоном і лінією прикордонних інженерних споруджень громадян України та інших осіб;

– виявлення осіб, яким забороняється підвозити в прикордонну смугу й вивозити з неї осіб, які не мають відповідних документів;

– контроль за виконанням заборони масового відпочинку населення, купання та рибальства у невідновлених і необладнаних місцях;

– контроль за утриманням і випасанням худоби в межах прикордонної смуги відповідно до встановлених правил;

– контроль за утриманням і випасанням худоби у профілактичній смузі;

– контроль за початком і строком проведення робіт, а також за особами (прізвище, ім'я та по батькові), які здійснюють роботи відповідно до переліку, визначеного ст. 17 Постанови Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 р. № 1147;

– виконання завдань, пов'язаних із локалізацією та ліквідацією наслідків стихійного лиха, аварії або катастрофи, відповідно до затверджених планів;

– контроль за виконанням правил особливого режиму використання повітряного простору;

– контроль за виконанням правил прикордонного режиму керівниками підприємств, установ і організацій будь-якої форми власності та підлеглими їм працівниками під час проведення робіт;

– недопущення полювання у місцевості між державним кордоном і лінією прикордонних інженерних споруджень, а також здійснення контролю за дотриманням правил полювання в прикордонній смузі;

– контроль за порядком обліку та тримання на об'єктах базування маломірних суден, інших плавзасобів, їх плавання та пересування у територіальному морі і внутрішніх водах України, а також за порядком списання їх із балансу та утилізації або передачі;

– контроль щодо облаштування, обладнання та експлуатації пунктів базування плавзасобів;

– недопущення посадки й висадки пасажирів, завантаження й розвантаження торговельних і маломірних суден, інших плавзасобів поза об'єктами базування, а також на об'єктах базування, які не допущені до експлуатації;

– контроль за виходом маломірних суден, інших плавзасобів у територіальне море і внутрішні води України згідно з інструкціями про порядок обліку та випуску маломірних суден, інших плавзасобів у територіальне море і внутрішні води України;

– запровадження додаткових тимчасових обмежень на в'їзд і проведення робіт у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі відповідно до ст. 18 Закону України «Про Державну прикордонну службу України».

Таким чином, деталізація окремих складників оперативно-службової діяльності ПОДК дає нам розуміння, як саме будувати ОСД з огляду на її змістову складність.

Існуюча сьогодні в ПОДК методика побудови охорони державного кордону відповідає вимогам, які висуваються до неї. Водночас їй притаманні ті самі недоліки, що й поняттю «побудова охорони державного кордону». Аналіз цієї методики, а також досвіду проведення рольових ігор [11], заходів підготовки офіцерів-прикордонників [12–14] дав змогу сформулювати послідовність побудови оперативно-службової діяльності ПОДК.

1. Прогнозування ймовірного виникнення правопорушення в певний період ОСД. Це положення визначає низку таких питань.

1.1. Види правопорушень, які прогножуються в певний період здійснення ОСД. Коли йдеться про види правопорушень, варто повернутися до запропонованого раніше визначення побудови ОСД, де одним із завдань є боротьба з правопорушеннями, протидію яким віднесено до компетенції ДПСУ. У конкретному випадку їх вид визначатиметься шляхом оброблення аналітичних даних щодо прогнозу обстановки на ділянці відповідальності, а також фізико-географічними та господарсько-економічними умовами, іншими особливостями на ділянці відповідальності ПОДК.

1.2. Ділянки місцевості або маршрути, на яких можуть виникати правопорушення, а також час доби, пора року, коли це може статися. Відповісти на ці питання можна за допомогою

аналітичних даних стосовно правопорушень, які вже мали місце на ділянці відповідальності, оперативної інформації, аналізу обстановки в регіоні, наявних даних від взаємодіючих органів, аналізу фізико-географічних умов ділянки відповідальності ПОДК та інших особливостей. Ці дані на місцевості позначаються певною смугою від лінії державного кордону до зовнішньої межі контрольованого прикордонного району. Її ширина залежатиме від активності правопорушників, рельєфу місцевості, сітки доріг тощо. Важливим є час можливого виникнення правопорушення. Достеменно ми не можемо його визначити, але можливо встановити частину доби, коли таке явище найімовірніше. Аби доцільно розподілити сили й засоби за часом доби, варто поділити добу на чотири частини: перша половина темного періоду доби, друга половина темного періоду доби, перша половина світлого періоду доби, друга половина світлого періоду доби. Такий поділ дасть змогу під час формування побудови ОСД передбачати найбільшу щільність прикордонних нарядів у загрозований період доби.

1.3. *Найбільш загрозований напрямок учинення правопорушення (з нашої території чи з території суміжної держави).* Важливо розуміти, що визначення цього положення дає можливість правильно побудувати ОСД, урахувавши напрямок руху правопорушників. У першому випадку щільність прикордонних нарядів має створюватися від зовнішньої межі контрольованого прикордонного району до прикордонної смуги, а в другому – від державного кордону до зовнішньої межі прикордонної смуги. Дані для визначення напрямку вчинення правопорушення ми отримуємо після опрацювання статистичних даних щодо припинення правопорушень.

2. *Визначення напрямку зосередження основних зусиль підрозділу.* Потрібно розуміти, що у більшості випадків цей напрямок збігається з положеннями, розглянутими вище. Фактично є відбиттям смуги місцевості, де прогноуються дії правопорушників. На напрямку зосередження основних зусиль необхідно передбачити дії своїх сил і засобів за місцем, часом і напрямком загрози.

3. *Розподіл сил і засобів для реалізації завдань ОСД підрозділу.* У формуванні побудови ОСД щодо застосування сил і засобів слід передбачати не тільки прикордонні наряди для протидії правопорушенням, віднесеним до компетенції ДПСУ, а й прикордонні наряди для виконання функцій ДПСУ, враховуючи необхідність створення відповідної щільності прикордонних нарядів.

Результатом побудови оперативно-службової діяльності на ділянці ПОДК має стати планування ОСД, у процесі якого визначаються цілі діяльності, способи їх досягнення, необхідні (або наявні) для цього сили й засоби.

Висновки

Запропоноване поняття «побудова оперативно-службової діяльності (ОСД)» повніше визначає діяльність прикордонних підрозділів, відповідає вимогам прикордонного законодавства й умовам сьогодення. Практичне наповнення цього поняття реалізується його складниками: недопущення незаконної зміни проходження державного кордону; забезпечення дотримання режиму державного кордону; забезпечення контролю за додержанням прикордонного режиму на прикладі змістового відображення основної функції прикордонного відомства – охорони державного кордону. Обґрунтування деталізації окремих складників оперативно-службової діяльності ПОДК розкриває послідовність побудови ОСД з огляду на її змістову складність. Розроблено методику побудови оперативно-службової діяльності на ділянці ПОДК. Її наукова новизна полягає в узагальненні послідовності роботи начальника ПОДК з протидії правопорушенням із прикордонних питань. Застосування методики створить умови для доцільного використання сил і засобів ПОДК, дасть змогу підвищити оперативність роботи відповідних керівників і повніше враховувати чинники, що впливають на результати ОСД підрозділу.

Перспективним напрямком подальших досліджень є вдосконалення планування оперативно-службової діяльності ПОДК та обґрунтування змісту рішення начальника прикордонного підрозділу на здійснення ОСД.

Перелік джерел посилання

1. Братко А. Методика організації роботи органів управління Державної прикордонної служби України щодо планування оперативно-службової діяльності. *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*. 2023, vol. 13, no. 1, pp. 29–37.

2. Івашков Ю., Глуздань О., Вичавка В. Методичні рекомендації про порядок роботи органів управління органу охорони державного кордону під час організації оперативно-службової діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби*

України. *Військові та технічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ, 2016. № 1. С. 78–88.

3. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. Дата оновлення: 02.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 01.09.2023).

4. Інструкція з організації оперативно-службової діяльності ВПС ДПСУ. Частина I : затв. наказом Адміністрації ДПСУ від 29.12.2009 р. № 1040. Хмельницький : НА ДПСУ, 2010. 176 с.

5. Про основні засади організації оперативно-службової діяльності підрозділів охорони державного кордону в 2024 році : наказ Адміністрації ДПСУ від 24.12.2023 р. № 133. Київ : Адміністрація ДПСУ, 2023.

6. Бойовий статут сухопутних військ Збройних Сил України. Частина II. (Батальйон, рота). Київ : Центр учбової літератури, 2022. 304 с.

7. Баратюк В., Корчев В., Лазоренко О. Рекомендації начальнику прикордонного підрозділу щодо організації його дій в умовах припинення збройної провокації на державному кордоні. *Честь і закон*. 2022. № 4 (83). С. 14–20.

8. Баратюк В. І., Лазоренко О. В. Деякі аспекти методики навчання майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону розробці плану проведення спеціальних дій з пошуку правопорушників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ, 2020. № 1. С. 148–162.

9. Баратюк В. І., Березенський О. І., Глуздань О. П. Рекомендації старшому прикордонного наряду щодо організації засідки в умовах бойового зіткнення з противником. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Військові та технічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ, 2015. № 4. С. 6–17.

10. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <https://sum.in.ua> (дата звернення: 01.09.2023).

11. Машталер А., Лазоренко О., Баратюк В. Досвід використання рольових ігор у навчанні військово-спеціальних дисциплін майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. Хмельницький : НА ДПСУ, 2020. № 4 (23). С. 239–250.

12. Interactive Panel "Newline Trutouch" Usage for Increasing the Efficiency of Training Future Bachelors in State Border Security / I. Bloshchynskyi et. al. *Netherland International Journal of Applied Engineering & Technology*. 2021, vol. 3, no. 2, pp. 12–19.4.

13. Lazorenko O., Zabolotna O., Magas G. Implementation of the Educational Program of Training of Border Guards in the specialty "State Border Security in Ukraine". *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2019, vol. 11, issue 4, Sup 1, pp. 117–133.

14. Complex Practical Exercises as an Innovative Form of Teaching Military-Special Disciplines for Future Bachelors of the State Border Security: Interdisciplinary Link / Oleksandr Lazorenko et. al. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2022, vol. 14, issue 3, pp. 250–269.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2024 р.

Баратюк Василь Іванович – кандидат військових наук, доцент, доцент кафедри прикордонної служби Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0002-8851-3606>

Лазоренко Олександр Васильович – кандидат психологічних наук, доцент, заступник начальника факультету забезпечення оперативно-службової діяльності з навчально-методичної роботи Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0001-8574-4882>

Каштелян Сергій Олександрович – кандидат військових наук, доцент, доцент кафедри прикордонної служби, Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0002-8806-1232>